

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1964

Redaktion:

GÖSTA BERG · SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar det halländska julbordet, som traditionellt står dukat under helgen i Oktorpsgårdens ryggåstuga på Skansen. Se Kerstin Sjöqvists uppsats Kulturbistorisk jul på Skansen i denna årsbok.

Das Umschlagbild zeigt eine rekonstruierte alte Weihnachtstafel aus der Provinz Halland in Südwestschweden. Zu jedem Weihnachtsfest wird diese Tafel in dem Rauchstubenhaus des halländischen Oktorpshofes, welcher im Jahre 1896 im Freilichtmuseum Skansen wiedererrichtet wurde, gedeckt. Siehe den Aufsatz Kulturgeschichtliches Weihnachtsfest auf Skansen von Kerstin Sjöqvist in diesem Jahrbuch.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1964
Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

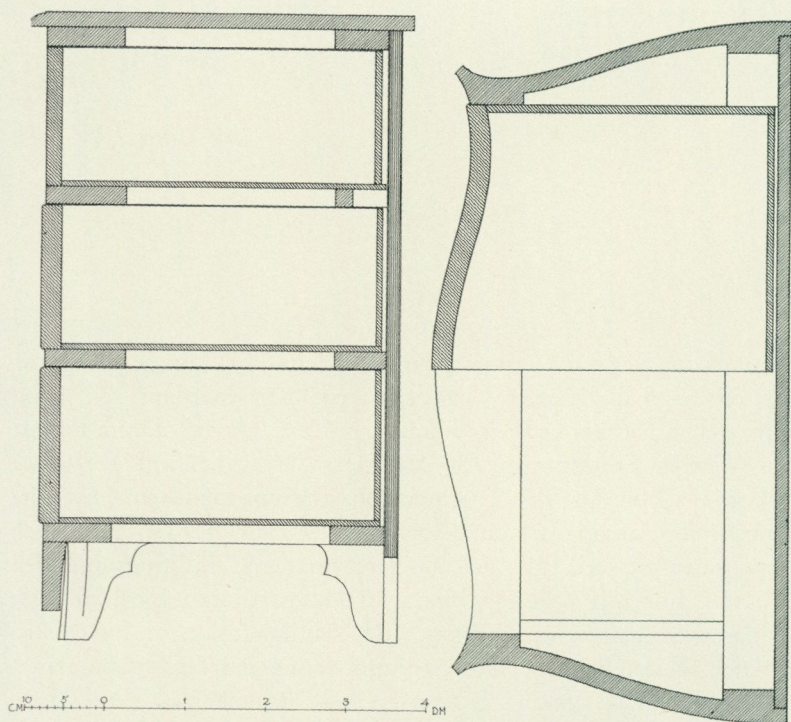
RAK ROKOKO

av Sigurd Wallin

Rokokons vegetativa linjerytm är stilens lättillgängliga karaktärsmärke. Stilens seger byggde därpå, när rokokon red fram som nyhet på modevågens kam. I modets vågdal däremot, när klassicismen laddat upp för att återta sin tillfälligt förlorade ledarplats, blev just den linjemelodien angreppspunkten. Den fördömdes som onatur och smakförfall. Vi nu levande, som är i den situationen att vi fått del av eftervärldens ställningstaganden och sett, hur just rokokon bland alla konststilarna bibehåller sig i allas medvetande och brukas i det dagliga talet, vi frestas tro att det är samma linje som bär upp denna ihärdiga popularitet.

Rokokon har betraktats som en ren ornamentsstil med därav begränsade tillämpningsområden. Man pekar på arkitekturen. En arkitekt, som försökt att forma en huskropp som en rokokobyrå, skulle knappast haft någon framgång. Men andra egenskaper hos stilen trädde här till och gjorde även ytterarkitekturen rokokosinnad. Om rumsinteriörens utformning råder ingen tvekan. Och möblernas grundformer blev helt rokoko, trots att snickararbetets material och metoder långt ifrån bjöd sig naturligt för blomstjälkens mjukhet eller den skulpturala korpusformningen av förvaringsmöblerna.

Mest fulländad är rokokosnickarens produkt, när den med självklar naturlighet återger muskelbyggnaden hos en levande kropp eller resningen hos en växt. Men ur trämaterialets och hyvelarbetets synpunkt är en sådan möbel — ensidigt principiellt sett — förkonstling och ren onatur. Men då bortser man från att fritt formbara verkstycken för skulpturarbeten kan utvinnas ur trämaterial lika väl som ur sten.

Uppmätning av Carl Åhmans byrå på motstående sida. I plan är de rokokosvängda formerna tydliga men ingalunda överbetonade. Skärningen i lod genom möbelns mittlinje visar full rätlinjighet.

Två ting vill man nu anse som uppenbara i detta sammanhang. Dels att rokokostilen ingalunda enbart är en ornamentstil, utan att dess anda kan leva också i en helt ornamentslös kropp, i dess elementära grundformer, själva dess kroppsbyggnad, och att detta gäller även möbelsnickeriet. Dels också det förhållandet att den här berörda stilkarakteren ingalunda tillämpas på hela produktionen i rokokosnickarens verkstad. Kvantitativt har naturligen det rätlinjiga möbelsnickeriet vida övervägt över stilens recepttrogna modetillverkning. Men är denna massa av raka möbler från rokokotiden att betrakta som rokokomöbler? Ja eller nej! Är frågan överhuvud berättigad?

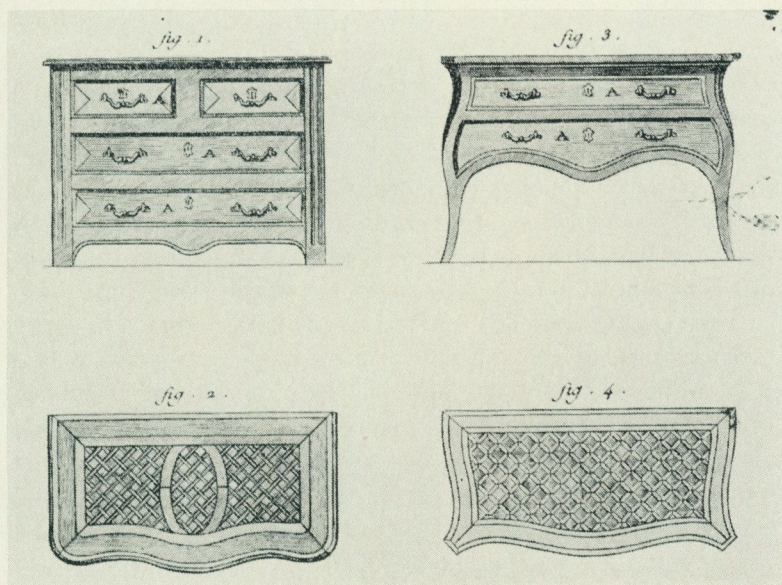

Byrå av stockholmsnickaren Carl Ahman 1750, av ek med blindträ av furu. Beslagen ursprungliga, men i de översta lådornas mellanstycke har funnits en nyckelskylt till ett senare borttaget lås. — Nordiska museet.

En stockholmstillverkad möbelpjäs ställer sig här i frågekomplexets centrum, en byrå (Lagerquist, bild VII) som av sagt sig rokokostilens mest iögonenfallande uttrycksmedel och ändå återger fransk rokokosmak på ett betydligt renare sätt än mångfalden av bukiga byråar från vår provinskultur här i det europeiska modets periferi. Bronsbeslagen är minimala, fanerkonsten obefintlig, hela möbelen gjord i naket ekvirke, t.o.m. skivan. Hyvelrätt släta och raka ytor överväger ojämförligt över de återhållna buk-

tigheter, som dock ger möbeln obetingad stilkaraktär, så ren som man blott ville tänka sig på en formmodell som slöjdats i en parisisk atelier. Direkt på ryggräets insida har snickaren dock med bläck skrivit sig: *C.l Åhman Ao 1750*. Denne svenske snickare blev mästare i Stockholms snickareämbete 1748 med mäterstycke av kabinetskåp och brädspel, nu okända liksom ritningen. Ekbyrån är Carl Åhmans tidigaste numera påträffade arbete. Några byrår daterade på 1760-talet (Lagerquist, bild 55) tyder på en ordinär stockholmsnivå. En pjäs från 1763 (Böttiger, pl. 48), betecknad som taburett, är som sådan uppseendeväckande ensam såsom en fanermöbel med ymnig beslagsbesättning och oklädd slät träskiva. Formerna och utrustningen är närmast desamma som på rokokotidens bord. Man skulle närmast vilja tro att "taburetten" burit ett skrin av någon art, kanske en vinkylare eller dylikt. Som sådan blir den snarast en ordinär sak och ger i varje fall ej sin mästare någon särställning. Carl Åhman tycks ej vara känd senare än omkring år 1770. Om hans utbildning, som här har det största intresset, har intet blivit bekant, och därmed kvarstår frågorna kring hans ekbyrå obesvarade.

Dennas stilbestämmande rokokoformer är starkt begränsade. Medan lodlinjerna överallt är helt raka, bildar fasad och sidor sedda i plan en svag buktning, på tidens snickarspråk kallad "svept". Bukting i båda lederna hette "dubbelsvept" (Lagerquist, sid. 28). Lådgruppens ytterkontur bildar en strikt rektangel utan svängningar. Hörnstolparna är utspetsade mot hörnen och har fått den för helhetsintrycket avgörande rokokosvängen i de spetsade hörnkammarna, ytterligt modererad men löpande ända uppifrån skivan ned i fotspetsen. En smal och rak undersarg går mjukt över i fötternas svängda innerkontur och i en fyllig mittflik, som räcker nära ned mot golvet. Så förenklade medel och så fulländat resultat tycks rimligtvis förutsätta ett oinskränkt behärskande av stilens egentligaste mening med dess grundläggande förmspråk. Skall man förutsätta detta hos stockholmsnicksaren vid en tidpunkt, då rokokon just började tränga utanför slottsbygget till skråmästarna? Carl Åhman var yngst av de fem mästare i ämbetet 1750, som vid den tiden inledde den allmänna tillverkningen i rokoko, sådan som vi numera känner den:

Två byråar, den ena i raka, den andra i svängda former. Den stora franska Encyklopediens illustration till Louis XV-stilen. Planschband IV, Ebeniste-Marqueterie, pl. 1, Paris 1765.

Olof Martin, Nordin, Linning, Kruus, Åhman. Kan det oinskränkta mästerskap, varom hans möbel vittnar, tillskrivas hans egen hand och öga, eller har hans skicklighet varit begränsad till förmågan av trogen och omdömesgill kopiering av ett givet mönster?

Den knappa och välbalanserade formen pekar onekligen mot Paris. Där var stilen sedan länge fullt genomförd, och till oss kunde den eventuellt föras genom gesällvandringar, varom vi i detta speciella fall saknar vetskap. Genom arkitekter och ledande personer i konstlivet ägde vi också upprepade möjligheter till stilförbindelser, men ej ens de mest lysande bland dem — Hårleman, Carl Gustaf Tessin — kan vi följa i detalj, andra så mycket mindre. Möjligheterna överflödar, men kunskaperna uteblir.

En plansch i den stora franska encyklopedien illustrerar (1765) artiklarna *Ebéniste* och *Marqueterie* med två byråar ställda parallellt bredvid varandra, den ena rak, den andra i svängda former.

Just denna sammanställning, som synbarligen visar jämställda former av style Louis XV, är ägnad att befästa intrycket av en formens måttfullhet, som går så långt, att t.o.m. vår Ähmansbyrå kommer på ett mellanläge. Framställs byrån, den mest representativa av periodens modemöbler, i en form med idel raka lodlinjer, och detta i modets egen huvudstad, då måste en term sådan som "rak rokokok" vara fullt berättigad, hur paradoxalt den än kan ljuda med tanke på den "svepta" linjen som rokokons signaturmelodi. Och exemplifieringen av möbelpjäser i rak rokokok i fransk tillverkning är en lätt och tacksam uppgift, ty litteraturen är rik och vederlägger varje misstanke, att de raka formerna tillhört ett socialt lågskikt. De franska paradrummen står öppna för de raka rokokomöblerna, och dessa i sin tur kan visa sig i lika fulländat rik utstyrsel som sina rokokosvängda samtida.

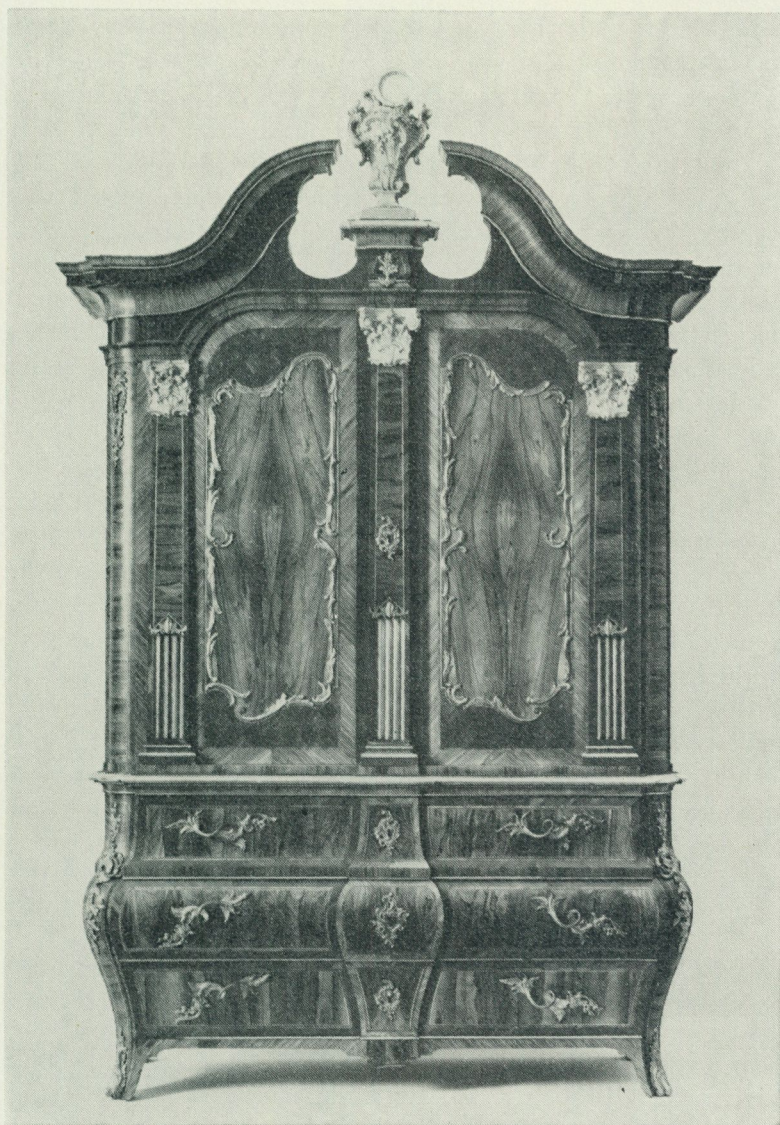
Från Paris flyttade Carl Gustaf Tessin hem till Sverige och slutligen till sitt nybyggda Åkerö, dit han sammanförde resterna av sina parisiska minnen. Allra mest koncentrerad för vår syn är rokokointeriören av grevinnans kabinett, så som Olof Fridsberg visat den i sin ofta avbildade akvarell 1763. Där står som en av de mest framträdande pjäserna ett skåp med spegelglas i dörrarna, snedklaff och byråunderdel. I Tessins inventarium (Selling, sid. 172) betecknas det som engelskt, och typen är välkänd. Men i svensk omgivning och inhemsk tillverkning är denna modell av skrivskåp allmän redan tidigare, och dess modifikationer genom rokokomodet håller sig till detaljer, även i detta fall skönjbara. Mahogny eller valnöt har i Sverige ofta just i denna möbelsort utbytt mot alrot. I grevinnan Tessins kabinett är skrivskåpet ett bevis på att de raka möblerna ägde entréerna till rokokons förnämsta interiörer även i Sverige.

Rätlinjigheten är ofrånkomligast, när det gäller stora möbler med höjddimensioner, sålunda framför allt skåpen av olika arter. Parentetiskt kan en blick på skåpens terminologi vara motiverad här, även om den ingalunda kan bli uttömmande för ett så mångtaligt ämne. Våra gamla svenska möbeltermer, kista, skåp, bord etc. har under umgänget med andra språk råkat in i en verklig ringdans av ord, som blandat in också beteckningar på bostadens

olika rum, hos oss framför allt sal och kammare. Fransk benämning på skrivplats, *byrå*, betecknade där dels skrivbordet, dels rummet för skrivgöromålen, vårt skrivrum eller affärskontor. När kistan som allmän förvaringsmöbel byggdes ut och på samma gång gjordes bekvämare genom att förses med draglådor, fick denna möbel sitt svenska namn dragkista med närmaste motsvarighet på engelska, men när den gjorde sin entré i fransk societetsmiljö, fick bekvämlighetsegenskapen avgöra benämningen, och möbeln kallades *commode*. Ordet *kabinett* med betydelsen förvaringsutrymme har blivit benämning dels på bostadssvitens innersta kammare, ett skyddat utrymme för värdefulla ting, dels på den främsta förvaringsmöbeln, skåpet. I svenskan stannade de inflyttade termerna under omständigheternas spel på sitt särskilda pittoreska sätt. Så betyder *byrå* hos oss icke skrivbord utan dragkista och dessutom affärs- eller ämbetslokal, *kommod* är ej dragkista utan en bekvämlighetsmöbel av speciell art, och *kabinett* har fått en förgrenad betydelsekrets. Härav har två i detta sammanhang intresse, dels kammaren innerst i bostadssviten, innanför sovrummet, där ägaren kunde känna sig mest privat och dit han kunde samla sina tillhörigheter av olika slag, dyrbarheter, rena samlingar eller det som numera heter hobbyutrustning, dels skåp, och i den betydelsen har det direkta synonymer i de europeiska språken, i engelskan särskilt betonat inom snickareyrket genom termen *cabinet-maker*. I Sverige är ordet skåp ett alltför mångtydigt begrepp för att kunna undvara allehanda specificering. Sedan gammalt har man haft det inventiösa månggrummiga skåpet för de tusen småsakerna, dyrbarheterna och kuriosa, renässansens och barockens kabinettskåp med det utbildade konstskåpet som topp-prestation med universellt samlingsprogram och oöverträffligt uppfinningsrik inredning i minimal skala, en värld i smått. Sen gammalt har man också som en central nyttomöbel haft det stora salsskåpet, som i sin breda famn förvarat hela utrustningen för husets måltidsuppdukning. Här krävdes både hyllutrymmen och lådor, lika väl smålådor för matsilver som breda draglistlådor för stora dukar. Salsskåpet är husets voluminösaste möbel näst himmelssängen, och i stora förhållanden måste det ändå kompletteras med ett helt skänkrum. Salsskåpet måste ta i

anspråk hela rumshöjden och när denna var begränsad, åtminstone utnyttja bredd-dimensionen. När det stora salsskåpet på 1700-talet i yrkesterminologien fått ärvva namnet kabinettsskåp, kan detta kräva någon förklaring, ty det innebär ingalunda vare sig att det stora skåpet övertagit kuriositetsförvaringen eller att det flyttat in i kabinettet. Men antingen termen upptagits via möbelimporten eller tillverkarna, kan den leda tankarna i riktning mot den yrkesutbildade, utlärde möbelsnickarens behov att markera sin lärdomshorisont såsom räckande utöver hemlandets gränser genom att benämna sin moderna stilprodukt inte helt enkelt skåp utan cabinet. Men på svenska var detta för mångtydigt och fick lov att fyllas ut till kabinettsskåp, och denna tautologiska form blev åtminstone snickareämbetets term för 1700-talets stora salsskåp.

Vid rokokotidens ingång hade det stora salsskåpet stadgad hävd inom Stockholms snickareämbete som mästestycke, och för att göra yrkesprovet mångsidigt effektivt uppehöll man fordringarna på en särskilt fullständig form, framför allt karakteriserad av runda hörn och fasad med tre pilastrar, utbildade med kapital och bas, "tre collumner" (Wallin, Fataburen 1927, sid. 86). Skåpöverdelens två dörrar medförde, att överdelen bibehöll framför allt sin framsida plan. Krönet steg regelbundet i höjden men var rikt variabelt såsom antingen bruten gavel eller sammanhållen. Underdelen, som hade en bred byråform med två eller tre lådor och fötter av i regel helt låg typ, kunde anpassas efter rokokomodet framför allt genom svepen av lodlinjerna både i sidorna och fasaden. De runda hörnen medförde härigenom betydligt mer invecklade formationer, som hade värde som mätare på fyndig och formriktig yrkesbehärskning. Liksom de tre sidorna bildar i plan vinkelräta språng framom de runda hörnen, så kan också fasadens mittparti springa framför dennas räta liv och bilda ett slags sockelparti till skåpöverdelens mittpilaster. Utrymmet för övrigt för svängda rokokoformer är begränsat till skåpets fötter, underkantens fasonering samt till all slags dekoration i rutfaner och dylik ytbehandling, varpå just mästerstyckena kunna visa extrema provkartor, samt till användningen av beslag och förgylld träskulptur, dvs. produkter från andra yr-

Mästerstyckeskåpet på Svindersvik, utfört av Christian Wilkom 1763 eller Christopher Tietze 1764. Ett det rikast detaljerade exempel på Stockholms snickarämbetes långa serie av mästerstyckeskåp med "tre collumner" på skåpöverdelen och med rundade hörn. Byrådelen har svängd profil men rätlinjig plan. — Nordiska museet, Svindersvik.

kesmän. Inom det här antydda programmet utförde styckemästarna sina individuella variationer, varpå den bevarade ritningsserien visar ett 80-tal exempel. Prov på de rikaste av stockholmskåpen är Wilkoms och Tietzes (Lagerquist, *Fataburen* sid. 68 ff., bild 3, 4), formrikt är också Hultstens (Wallin, *Möbler*, bild 398), på annat sätt representativt är Herrlins (Fischer, pl. 97). Det tycks också vara klart att mästarna stundom utförde mer än ett exemplar efter sin ritning och att alltså kanske i runt tal hundra skåp av denna utvecklade typ kommo ut i rörelsen. Men alla tecken tyder på att de ingalunda blev var mans egendom. Den allmänna typen var en annan och enklare, och den stora massan av bevarade salsskåp från 1700-talet övertygar om dettas i stort sett enhetliga form, som existerade före rokokostilens tid och som även överlevde denna. Under tidig frihetstid var deras form givetvis rak men med uppskjutande krön. Under rokokotid kunde de visa tendenser till svep, i regel begränsade till rokokofötter och sargens mittflik såsom en lämplig plats för bronsbeslag. Den gustavianska stilen gjorde dem åter rakskurna och gärna litet tunnare i formerna än under senbarocken. Denna allmänna skåpform har underdel i form av bred byrå och överdel med två dörrar och svängt krön, pilastrar av åtskilligt blygsammare karaktär än stockholmsmästerstyckeskåpens, smala och utan kapitäl och bas. Pilastrar och dörrar slutar upptill direkt mot krönlisten, och denna är endast en genomgående profillist i växlande bågformer, medan mästerstyckeskåpen här kunde utbilda ett formrikt mellanparti.

Det ges exempel på mångsidigheten i användningen av denna talrikt förekommande skåpform, den kan bland annat också benämnas klädska. Även som mästerstycke har den varit brukad i ämbeten, där man ej kunnat ställa fordringarna så högt som i stockholmsämbetet, men de historiska källorna har ännu ej givit så detaljerat material, att stilsiftningarna kunnat avläsas med någon allmängiltig tydlighet. Rokosmakens inverkan på denna från den tidiga frihetstiden övertagna möbeltyp får man kanske bäst fixerad och åskådligt ställd för ögonen av den rad av skåp, som signerats av Christian Linning (Lagerquist pl. 1—3) och hans närmaste föregångare Fürloh, vars änkeverkstad Linning

Salsskåp av Christian Linning, Stockholm. Denna enklare skåptyp i helt raka huvudformer och med smala odetaljerade pilastrar under den svängda krönlisten kvarlevde under rokokotiden, endast i detaljerna anpassad till stilen. — Privat ägo. (Lagerquist pl. 2.)

Skrivbyrå med hissbär hurts nedsänkt i den raka möbelkroppen. Märket med drottning Lovisa Ulrikas ägarestämpel. — Privat ägo.

gifte sig till 1747 (Lagerquist, Röhsska årstrycket). Denna i grunden senbarocka möbelform, som helt otvivelaktigt levt kvar som en ordinarie ingrediens i det svenska rokokohemmets möblering och synbarast med beslagsutstyrseln demonstrerat sin rokokosamhörighet, gör helt och fullt skäl för termen rak rokoko.

Det skrivskåp med glasrutor i överdelens dörrar och med snedklaff över en rak byrå, som stod i grevinnan Tessins kabinett på Åkerö, har redan ovan framhållits som exempel på rak rokoko. Denna från England införda möbeltyp har synbarligen varit brukad i Sverige i de flesta av sina uppenbarelsereformer, i lysande lackfärger, i valnöt och i svensk alrot. Det har också liksom

Byrå av Christian Linning, med tvåradig lådfasad av samma modell som skrivbyrån på föregående bild. — Privat ägo. (Lagerquist pl. 5—6.)

den nyss omtalade skåpformen övergått från den äldre frihetstidens möblemang till den raka rokokons stora släkte, och det träffas alltså ej sällan i svenskt innehav.

De raka skåpen från tiden företer helt naturligt många flertyper och varianter än de här framhållna, skåp med hela dörrar från golvet och upp, hörnsåp med rak eller kvartscirklarund fasad osv. Uppräkningen torde ej behöva fullföljas pedantiskt, när ändamålet här ej är någon inventering. Däremot är det angeläget att under den givna rubriken räkna in den högklassiga elit, som består av serien av drottning Lovisa Ulrikas mynthsåp

för Drottningholm, ritade av Hårleman och utförda av Nordin jämte det par av smalare mynnskåp i lättare men avgjort besläktade former, som samme ebenist gjorde för Mattias Benzelstierna, och vidare det med beslag överdådigt rikt sirade Ehrenpreisiska mynnskåpet i Uppsala universitets myntkabinett, som på drottningens beställning tillverkades av Olof Martin. Denna möbelgrupp har med rätta blivit mycket uppmärksammas för sin kvalitet och tjänat som talande bevis på den Hårlemanska rokokons karaktär av fast och lugn gedigenhet i sin svenska tillämpning av franskt behärskad stil. Sedda var för sig är drottningholmsskåpen påfallande raka och tunga, medan de tillsammans med myntkabinettets vägginredning bildar en sällsynt hel och av rokokospråket behärskad enhet. Panelen är nämligen målad som rutfaner med listverk och sniderier i förgyllning (Lindblom, bild 5 och 13; Hernmarck, sid. 125).

Till kvaliteten kan säkerligen icke mycket tävla med denna Hårlemanska svenska rokoko i raka former. Men detta hindrar ej att många möbeltyper uppträder, vilka av konstruktiva orsaker är bundna vid rak form, men som för sitt uppträdande i en rikt prydd omgivning har behov av en så mycket fylligare beslagsutstyrel. På franskt område betraktas mästaren Oeben som främste upphovsmannen till sådana inventiösa möbler, som inom sig döljer partier, vilka kunna bringas att skjuta upp och erbjuda sitt innehåll av den ena eller andra arten (Meuret et Frégnac, sid. 153). En fjäderanordning trycker upp en dylik mindre hylla eller litet skåp, när möbelns skiva fälles undan eller när en spärr på annat sätt löses. Själva möbelns skåp- eller byråform får då följa det inneslutna hissachtets form, om pjäsen skall kunna hållas nere i önskvärt måttliga och nätta former. Fasaden visar ofta en full uppsättning av draglådor med sina handtag och nyckelskyltar, och ofta har den ena pjäsen i ett par av pendanger en helt naturlig lådinredning, medan den andra döljer det mekaniska konststycket. Också i Sverige förekommer rak rokoko av denna sort och har tillverkats i de svenska möbelverkstäderna (Lagerquist, pl. 5, 6). Det ingår i det med denna möbelgenre avsedda överraskningsmomentet, att konstruktioner och möbelformer bjuder på mångtaliga variationer av salongsmässig karaktär.

Skrivbyrå med snedklaff, i raka former överensstämmande med skrivskåpen med snedklaff. Detaljer som de rundade övre hörnen antyder liksom beslagen sambörigheten med rokokon. — Nordiska museet. (Wallin, bild 427, 428.)

När den företagna översikten nu kommit fram till periodens mest centrala möbel, byrån, borde de egentliga problemen rörande motsättningen svängd eller rak form först på allvar visa sig. Måhända har förberedelsen dragit med sig, att åtminstone gruppen av helt raka byrårar med snedklaff faller in i systemet som helt nära sambörig med skrivskåpet av motsvarande art. Den saken torde vara tämligen klar, och det blir på detaljerna som stilkaraktären känns igen även ifråga om dessa skrivbyrårar. Det kan gälla fanerläggningen, en avrundning av överhörnen, konturen på sarg eller fötter, den ursprungliga beslagsuppsättningen och dylika kännemärken, som summerade kan bilda en nog så

Byrå av bonad ek i raka huvudformer med mjukt framsvängd fasad, rundade hörnstolpar, marmorskiva och rokokobeslag. — Privat ägo.

god hjälp för periodbestämning. Signaturer av flera av de stora stockholmsmästarna likaväl som av flera mindre kända snickare tyder otvivelaktigt på typens allmänna förekomst parallellt med de bukiga stilformerna (Lagerquist, pl. 65—68; Lagerquist, Svin-dersvik). Att dessutom de provinsiellt varierade formerna är talrika ligger i sakens natur (Linnébyrå, Wallin, Fataburen 1950, sid. 147). En rak möbel var ju överhuvud betydligt lättare att tillverka än en bukig. Därpå får man en extra påminnelse av Åbo snickareämbetes protokoll vid ett mästerstyckeärende i början av 1770-talet, då en genomfört bukig byrå betecknades som ett särskilt svårt mästerstycke och resultatet kritiserades som snett och skevt (Nikander, sid. 230). Den överväldigande mängden av bukiga 1700-talsbyråar, som alltjämt är i bruk, avger också tydliga och mångsidiga bevis på hur den extrema stilformen mottogs och behandlades av yrkesfolket. Intrycket kan icke frigöra sig från en betydande brokighet. Besvärigheterna träder

Byrå av bonad ek i raka huvudformer med fasaden uppdelad i svängda partier med lodräta gränslinjer, rundade hörnstolpar, marmorskiwa och rokokobeslag. — Privat ägo.

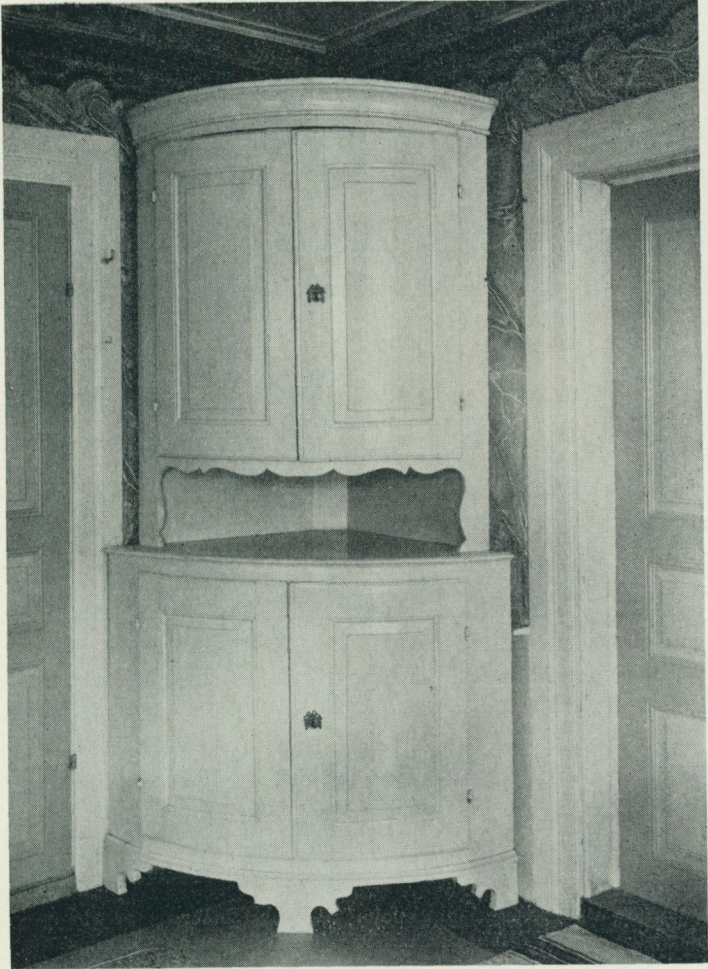
rätt tydligt i dagen, och karikatyrmässiga krumelurer kan visa sig i den goda elegansens ställe. Överdrift har kanske oftare förlätt mästaren än räddhåga, men tecknen tyder på att hela serien av felmöjligheter hållit sig framme. Men det är också otvivelaktigt att den bukiga byrån vunnit en popularitet hos både tillverkare och avnämare så stor, att man kunnat se bort från oklanderligheten. Som helhet är snickaryrkets prestation också värd sitt erkännande både för företagsamhet och rent teknisk behärskning av uppgiften. Deras verk har uthärdat århundradenas slitning och bestått det hållfasthetsprovet. Men ändå kvarstår intrycket av ojämnhet t.o.m. inför ett sådant högsta urval av signaturbärande stockholmsarbeten, som Marshall Lagerquist företer

*Dragkista i tre avdelningar, av furu, målad i ekådring. En manshög
pjäs med draglådor av omkr. halvtvå meters längd. Rätt och slätt
snickararbete med rokokobeslag. — Nordiska museet.*

i sin avhandling om rokokomöbler, hos vilka en kräsen bedömare skulle kunna finna både ett och annat missgrepp i linjeföringen och kanske företrädesvis allt för yviga gester.

Att inskränkningar i fråga om "svep" hade stora förutsätt-

Hörnskåp av vitmålad furu, med rundad fasad, dörrar med profilerade fyllningar, skänköppningen och fötterna utsågade i livliga bågformer.
— Privat ägo.

ningar att vinna terräng i möbelbeståndet har redan påpekats. Från den helt raka rokokobyrrån kan man gå till den obetydligt svängda och även där finna stor variation. I övrigt helt raka byrrår, vilkas framsida i plan har en lätt utbuktning med bibehållna raka lodlinjer, är ingen ovanlighet (Wallin, Grönsö, bild 337,

338). Den mer rörliga fasaden med ett system av in- och utbuktningar med markerade gränslinjer däremellan är återigen en form, som rokokon ärvde från sin närmaste förtid och som i vårt land är särskilt väl företrädd av produkterna från den Fürlohl-Linningska verkstaden, utförligt publicerade av Lagerquist. Byråfasadens infattning är rätlinjig till hörnstolpar och sidor, men formerna är uppmjukade genom rundning och en lätt sväng på möbels fötter. Fasadens rörlighet ligger enbart i vågplanet: enkel svep. Som särskilt väl dokumenterad grupp i stilmöblernas centrum är denna rad av byråar sällsynt rikhaltig och upplysande. I den allmänna rörelsen kan den dock ej ensam ha dominerat. Det saknas emellertid ej tecken på att även denna art av importerad och anpassad rokoko varit vidare spridd hos oss. Ett exempel kan vara värt att anföra. Från herrgårdsmiljöer i olika delar av landet är kända byråar av ek utan inläggningar men stundom med en egen sort av storformade bronsbeslag och i former, som avgjort skiljer sig från de vanliga svenska men synes ha åtskilligt gemensamt med Fürlohtypens ursprung.

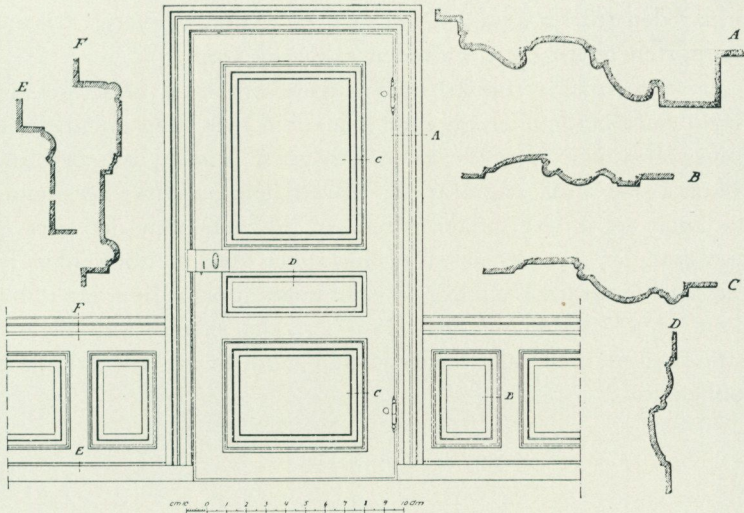
Går man nu äntligen över från ädla träslag och fanerkonst till vårt inhemska furusnickeri med oljemålning, skall man genast finna att området vidgar sig till att omsluta ändlösa mängder av möbler, som är hänförliga till den korta men livliga rokokotiden och som i största utsträckning faller inom begreppet rak rokoko. Det är framför allt skåp och förvaringsmöbler av allehanda slag, varpå redan Nordiska museets samlingar har ett instruktivt förråd (Wallin, Möbler, bild 411—414). Betänker man nu, hur nära befryndade dessa möbler är med den fasta inredningens paneler, dörrar, foder och över huvud taget alla byggnadssnickrier, och vidare att sådana arbeten ingick i de uppdrag, som anförtröddes åt städernas skråmästare, bör formsammanhanget vara helt naturligt. Tidens ledande arkitekter anlidade vid sina byggen de ansedda möbelsnickarna för maktpåliggande inredningsarbeten, och dessa i sin tur höll sig med specialiserat arbetsfolk över hela linjen, varför det ingalunda är påfallande, om man hör att en känd ebenist har lagt golv i en herrgård (Andrén, sid. 95) eller att hela Stockholms snickareämbete kallades att fullfölja rumsinredningarna i slottet.

"Wahnöte Skrin" tillverkat 1770 för Gustav II Adolfs "Döde Kläder" från Lützen. — Kungl. Livrustkammaren.

Coffret de noyer avec des garnitures en cuivre doré fait en 1770 par un maître-ébéniste suédois inconnu pour garder les vêtements portés par le roi Gustave II Adolphe de Suède à sa mort par suite de ses blessures à la bataille de Lützen en 1632. — Le Cabinet Royal des Armes, Stockholm.

Inredningssnickeri i de för rokokotiden typiska formerna och hyvelprofilerna. Från Carl Gustaf Tessins Åkerö i Södermanland. Ur Selling, Svenska herrgårdshem under 1700-talet.

En sak, som på detta område är av avgörande betydelse, undandrar sig trots detta lätt den allmänna uppmärksamheten, emedan den med så stor trohet håller sig på detaljernas plan, det är profilhyvlarnas modejournal. Det är möjligt att under ett helt liv röra sig i 1700-talsrum utan att lägga märke till listprofilernas formspråk på allt inredningssnickeri, och ändå är detta ett fullt utvecklat modesystem, som utövar sitt inflytande på helheten. Något svenskt lexikon för detta arkitektdisciplinerade snickarspråk finnes ännu icke, men den intresserade kan finna ett instruktivt rokokokapitel i Gösta Sellings avhandling *Svenska herrgårdshem* (sid. 79 ff.) med både upplysande notiser, konstruktionsdetaljer och åskådliga bilder. Och Nordiska museet har under trägna uppmättningsarbeten samlat ett imponerande arkiv av snickarprofiler, som i sig innebär nyckeln till detta lågmälda men allestädes närvarande fina chifferspråk. De målade snickarinredningarna och de målade furumöblerna från vår stilperiod

bildar den största gruppen av svenskt rokokosnickeri, varav huvudparten obetingat tillhör den raka rokokon.

En möbelpjäs i rokoko utan någon som helst böljelinje, utan något påfallande eller eggande i dekoren men med ett utförande, som på samma gång är yrkesmässigt så utsökt, att det andas rokoko, och ändå anpassar sig till ett helt patetiskt ceremoniellt ändamål — är ett sådant föremål tänkbart? Om det verkligen existerar, är det skrinet för Gustaf II Adolfs dödkläder från Lützen, förvarat i Kungl. Livrustkammaren och tillverkat i Stockholm år 1770 (Hellner, sid. 287 ff.). Det skrinet kan sägas bevisa att även den raka rokokon kan vara en art av verkligt god möbelkonst.

Citerad litteratur

- Erik Andrén*, Skokloster. Stockholm 1948.
John Böttiger, Georg Haupt. Stockholm 1901.
Diderot et d'Alembert, Encyclopédie. Paris 1751—72.
Ernst Fischer, Svenska möbler i bild. Stockholm 1931.
Brynolf Hellner, Lützenminnenas förvaring. Rudolf Cederström, Gustav II Adolf vid Lützen. K. Livrustkammaren 1944.
Carl Hernmarck, Lovisa Ulrikas medaljskåp. Kunglig prakt från barock och rokoko. Nationalmuseum 1948.
Marshall Lagerquist, Rokokomöbler. Stockholm 1949.
Dens., Möblerna på Svindersvik. Fataburen 1951.
Dens., En schatullmakare från senbarockens dagar. Röhsska konstsöjdmuseet, Göteborg, årstryck 1961.
Andreas Lindblom, Drottning Lovisa Ulrikas museum på Drottningholms slott. Svenska kulturbilder, ny följd II (3—4), 1935.
Jean Meuret et Claude Frégnac, Les ébénistes du XVIII:e siècle français. Paris 1963.
Gabriel Nikander, Äbosnickarnas mästestycken under 1700-talet. Svenska kulturbilder, ny följd I (1—2), 1934.
Gösta Selling, Svenska herrgårdshem under 1700-talet. Stockholm 1937.
Sigurd Wallin, Stockholms snickareämbetes mästestyckeritningar. Fataburen 1927.
Dens., Nordiska museets möbler från svenska herremanshem, II. Stockholm 1933.
Dens., Linnéminnen i Nordiska museet. Fataburen 1950.
Dens., Grönsö. Stockholm 1952.

Résumé

Un style Louis XV droit

L'épanouissement du style Louis XV est lié, aussi bien que son effacement progressif devant la rigueur classique qui lui a succédé, au rythme des lignes végétales qui est manifestement sa caractéristique. Ce caractère a continué à le faire apprécier aux époques postérieures. Les formes végétales ne constituent pas un simple ornement, mais animent toutes les pièces de ce style, même les plus sobres. On les retrouve également dans les nombreuses pièces d'ébénisterie Louis XV où les lignes contournées disparaissent pour laisser place à des droites imposées par le travail au rabot, production que nous nommerons le «Louis XV droit».

Le rococo a été introduit en Suède comme une mode française pour la décoration du Palais Royal de Stockholm, et ne s'y est répandu que tardivement dans la seconde moitié du XVIIIe siècle. Une petite commode, portant la date de 1750 et la signature de Carl Åhman, jeune ébéniste de Stockholm, est donc remarquable comme exemplaire de ce style dans sa facture la plus simple et sous sa forme la plus modeste, mais avec une pleine maîtrise du rococo français. La plupart des artisans appartenant aux corporations n'ont acquis que nettement plus tard le technique du style et seulement dans des cas exceptionnels avec autant de pureté. Mais leurs œuvres n'en ont pas gagné une estime large et durable.

Compte tenu des conditions locales, ce style Louis XV aux formes simplifiées et droites devait avoir plus d'importance en Suède qu'à Paris, capitale de la mode. Cependant, à Paris même, en 1765 encore, l'Encyclopédie présentait comme illustration de «Ebeniste-Marqueterie» deux commodes, l'une galbée, l'autre droite. Dans les milieux les plus à la page de Suède, dans la maison de campagne que Charles Gustave Tessin venait de faire bâtir à Åkerö, un secrétaire de forme droite occupe une place de choix dans le cabinet particulier de la comtesse. Ce style avait ses entrées dans les intérieurs les plus renommés de Suède, exactement comme en France.

Des raisons fonctionnelles imposaient jusqu'à un certain point l'emploi de la ligne droite pour les plus grands meubles de réserve, buffets et armoires à vêtements; mais les plus somptueux—pièces de virtuoses destinées à franchir les divers degrés de la corporation—étaient bien des richesses du style. Au sommet, tant sur le plan social qu'artistique, se trouve la série de médailliers composés par Hårleman pour la reine Louise Ulrique. Tout en donnant une note suédoise au style français, il se montre totalement fidèle à la souplesse gracieuse des lignes courbes et présente une œuvre de haute qualité très proche du Louis XV droit.

Un certain nombre de petites meubles, dus au grand maître Oeben ou à ses élèves, présentent pour des raisons techniques des formes droites, mais les compensent par la richesse de la décoration, surtout des applications dorées. Leur particularité est l'abondance des mécanismes ingénieux avec toutes sortes de pièces mobiles. Les ateliers de Stockholm produisaient des ouvrages du même genre.

Toutes les catégories de meubles à tiroirs, les meubles plaqués les plus appréciés à l'époque, où le style Louis XV s'épanouit dans une profusion de formes, existent également dans les formes droites. Le plus courant est le

bureau à abattant très proche des formes du secrétaire. On en trouve un grand nombre, d'exécution soignée, provenant des meilleurs ateliers de Stockholm, et d'autres simplifiés à des degrés divers et venant de province. Des commodes simples, tout droites ou à peine galbées, constituent une collection abondante à côté des commodes aux lignes courbes.

Il faut enfin tenir compte de la grande quantité de menuiserie en bois du pays, bouleau ou conifères, destinée à être peinte. Il s'agit à la fois des boiseries qui décorent les appartements et d'un grand nombre de meubles, le tout constitué principalement de cadres et de remplissage. Les profils exécutés au bouvet sont le principal moyen d'expression décoratif. Ces formes nous parlent un langage très marqué par le style de l'époque, mais avec discrétion, si bien que seul un observateur avisé peut prétendre le pénétrer consciemment. Ces dernières œuvres donnent au Louis XV droit une nette majorité si l'on considère l'abondance de la production.

Pour la qualité l'œuvre maîtresse qu'on peut présenter est un meuble sans la moindre courbe, sans rien de frappant, mais d'après les spécialistes c'est une pièce de style Louis XV tout à fait remarquable et dont la destination est propre à émouvoir: le coffre exécuté en 1770 pour rapporter les vêtements que portait Gustave II Adolphe lors de sa mort à Lützen.